

парадоксы сярэдневяковай свядомасці, якія праліваюць святло на ўспрыманне імі часу і вечнасці.

Любая ідэя, што выходзіць за межы вузкага кола мысліцеляў, набывае незалежны лёс; сэнс вучэння пастаянна і непрыкметна мяняецца ў залежнасці ад сацыяльнага асяроддзя, дзе яно распаўсюджваецца, часу, патрабаванняў людзей і ўзроўню разумення. У апошнія гады назіраюцца кардынальныя зрухі адносна метадыкі даследавання ментальнасці праз культурныя крыніцы. Даследчыкі больш не схільны давяраць непасрэдным выказванням людзей, іх суб'ектыўнаму, а таму тэндэнцыйнаму, бачанню. Яны аддаюць перавагу ўскосным сведчанням, выяўленню імпліцытных ацэнак і міжвольна выказаных поглядаў і ўяўленняў, тым аспектам света-сузірання, якія хутчэй маюць дачыненне да “плана зместу”, чым да “плана выказвання”, і цэняць тыя выпадкі, калі вывучаемая культура “прагаворваецца” пра такія таямніцы, пра якія сама не здагадалася. Прыгадаем яшчэ раз М.Бахціна: “Мы ставім перад іншай культурай новыя пытанні, якіх яна сама сабе не ставіла, і іншая культура адказвае нам, адкрываючы перад намі новыя свае бакі, новыя сэнсавыя глыбіні”.

Макараў У.М.,
*аспірант кафедры педагогікі
сацыякультурнай дзейнасці*

КАШТОЎНАСНЫЯ АРЫЕНТАЦЫІ МОЛАДЗІ: ПРАБЛЕМЫ І ПЕРСПЕКТЫВЫ

Шматлікія навукоўцы і даследчыкі лічаць найбольш важнай сучаснай задачай распрацоўку парадыгмы актыўнага духоўнага здароўя са зменай яе на карысць сістэмы матывацый і каштоўнасных арыентацый людзей. Размова ідзе аб тым, што дзеля жыцця чалавека важна не

менш, чым прыроднае біялагічнае асяроддзе, створанае культурай яго продкаў і ім асабіста. Забіць чалавека біялагічна можа невыкананне законаў біялагічнай экалогіі, забіць чалавека маральна можа невыкананне законаў экалогіі культурнай.

Духоўны свет чалавека за апошні час зведае значныя змены і дэфармацыі, што, на думку К.Судакова, з'яўляецца адной з прычын росту псіхічных расстройтваў, алкагалізму, наркаманіі, самагубстваў.

Ю.Александроўскі ўвёў паняцце сацыяльна стрэсавых расстройтваў, якія ўзнікаюць пад уплывам масавых злачынстваў, тэрарызму, катастроф, надзвычайных сітуацый, канфліктаў. Фарміраванню павышанага ўзроўню трывожнасці, страху, падазронасці, агрэсіўнасці, жорсткасці садзейнічае і шырокая хваля дрэнных узораў масавай культуры, прапаганда гвалту, антыгуманых і амаральных паводзін.

Узброеныя Сілы не сталі выключэннем у комплексе духоўна-экалагічных праблем.

Як жа адбілася на сістэме каштоўнасцей сучаснай моладзі мінулае дзесяцігоддзе? Як лічаць некаторыя спецыялісты, тут можна гаварыць аб разбурэнні каштоўнасцей сістэмы альбо аб паражэнні ў сферы сэнсаў. Пошуку адказу на гэтае пытанне было прысвечана сацыялагічнае даследаванне, праведзенае лабараторыяй грамадскага аналізу і сацыялагічных даследаванняў Інстытута сацыялогіі Нацыянальнай акадэміі навук у 1997 годзе. Вывучаліся дынаміка сацыяльных настройў моладзі, якая праходзіць службу ў арміі, яе каштоўнасныя прафесійныя і адукацыйныя арыентацыі. У ходзе працы выкарыстаны метады вывучэння дакументаў, апытанні разнастайных катэгорый ваеннаслужачых. Усяго было апытана 457 ваеннаслужачых тэрміновай службы. Для таго, каб у выбарчую сукупнасць трапілі ўсе асноўныя сацыяльна-дэмаграфічныя і сацыяльна-прафесійныя групы моладзі, якая праходзіць тэрміновую службу, быў скарыстаны метады квотнай выбаркі.

Каштоўнасныя арыентацыі з'яўляюцца адной з галоўных характарыстык асобы, узятай, перш за ўсё, у яе адносінах да грамадства, сацыяльнай групы, да самога сябе як сацыяльнага феномена. Зафіксаваць каштоўнасныя арыентацыі ў пэўны момант — значыць зафіксаваць становішча грамадства і яго ўплыў на людзей.

Трэба падкрэсліць, што ў чэрвені-кастрычніку 1993 года Інстытутам сацыялогіі АН Беларусі было праведзена комплекснае даследаванне “Сучасная беларуская моладзь: сацыяльныя арыентацыі, становішча, тэндэнцыі і перспектывы развіцця”.

Адказы на пытанні анкет, а таксама вывучэнне індывідуалізаваных сэнсажыццёвых арыентацый дазволілі тады зрабіць вывад аб тым, што размова не можа ісці пра разбурэнне каштоўнасных арыентацый, тым больш жыццёвых сэнсаў.

У нашым даследаванні, дзеля выяўлення агульнай карціны каштоўнасных арыентацый, быў сфармуляваны рад найбольш распаўсюджаных каштоўнасцей. Рэспандэнты выказвалі свае адносіны да іх, напрыклад: “гэта вельмі важна”, “гэта не самае важнае”, “гэта мне аб'якава”.

Першае месца ў сістэме каштоўнасцей займае здароўе: 94% апытаных адзначылі гэты кампанент жыцця як вельмі важны, 4% — як не самы важны. Ніхто не застаўся аб'якавым да свайго здароўя.

Другое месца займае сяброўства (адпаведна вышэй-пазначаным варыянтам адказаў — 93%, 4%, 1%).

Трэцяе месца ў сістэме каштоўнасцей належыць сям'і (87%, 8%, 2%). Высокая роля сям'і, відавочна, тлумачыцца і тым, што ў часы агульных крызісаў менавіта сям'я застаецца адзіным надзейным інстытутам, які дае чалавеку падтрымку.

Чацвёртае месца займаюць гонар і годнасць (84%, 9%, 1%), пятае — праца (81%, 12%, 2%), шостае — каханне (77%, 16%, 5%). Адносна высокае месца кахання сведчыць аб тым, што гэтая рамантычная агульначалавечая каштоўнасць не залежыць ад фінансавых і палітычных умоў.

Сёмае месца займае асабістая бяспека (73%, 19%, 2%). Хваляванне за сваё жыццё тлумачыцца ростам крымінагеннага становішча ў апошнія дзесяцігоддзі.

Восьмае месца належыць матэрыяльнаму дабрабыту (71%, 19%, 2%).

На дзевятае аднесены такія якасці, як гуманнасць, дабрыня (64%, 24%, 4%).

Дзесятае месца займае адукацыя (63%, 30%, 2%). Нізкі статус адукацыі — вынік невысокага прэстыжу адпаведных прафесій і адсутнасці неабходнасці ў павышэнні адукацыі на многіх працоўных месцах.

Адзінаццатае месца ў сістэме каштоўнасцей займае Айчына (56%, 27%, 7%). Тут ёсць аб чым падумаць: Радзіма, абарона Айчыны заўсёды былі святымі паняццямі, асабліва для тых, хто закліканы са зброяй у руках забяспечваць бяспеку краіны.

Дванаццатае месца належыць фізічнай сіле (44%, 44%, 5%), трынаццатае — бізнесу, прадпрымальніцтву (30%, 54%, 12%), чатырнаццатае — мастацтву (24%, 51%, 17%), пятнаццатае — рэлігіі (22%, 47%, 22%).

Шаснаццатае месца займае дэмакратыя (18%, 30%, 46%). Справа тут, відаць, у тым, што працэс дэмакратызацыі не мог закрануць кожнага маладога чалавека; на паверхні бачны толькі негатыўныя працэсы, якія суправаджаюць дэмакратызацыю апошняга дзесяцігоддзя: беспакаранасць злачынстваў, адсутнасць строгай сістэмы законаў і інш.

На семнаццатым месцы — палітыка (12%, 37%, 46%). Мяркуючы па даных апытанняў, цяпер у армейскім асяроддзі цікавасць моладзі да палітыкі невялікая. Пераважная большасць апытаных (90%) не звязваюць сябе з нейкай партыяй ці палітычным рухам. Важна ўлічваць і тое, што на пытанне: “Якой палітычнай альбо сацыяльнай структуры Вы давяраеце?” — каля 40% адказалі, што нікому, а 20% не змаглі даць пэўнага адказу. Шмат у чым гэта тлумачыцца шэрагам праблем сённяшняга жыцця: адсутнасцю справядлівасці, ростам цэн, беспрацоўем.

Аналіз сістэмы каштоўнасных арыентацый сведчыць, што неправамерна весці размову аб разбурэнні каштоўнаснай сістэмы, якое, як лічаць некаторыя спецыялісты, адбылося на мяжы 80—90-х гадоў. Мае месца пераход каштоўнасцей са сферы грамадскага жыцця ў сферу асабістага, пашырэнне сферы матэрыяльнай зацікаўленасці людзей. Але галоўнымі па-ранейшаму застаюцца вечныя каштоўнасці: сям'я, гонар, годнасць, сяброўства.

Разам з тым было б няправільна яўляць становішча спраў у маладзёжным асяроддзі (у тым ліку і ў арміі) як беспраблемнае. Такія ўстойлівыя і моцныя да апошняга часу каштоўнасці, як гонар за прыналежнасць да Узброеных Сіл, дачыненне да абароны Айчыны, не з'яўляюцца прыярытэтнымі: Айчына як каштоўнасць займае толькі адзінаццатае месца.

Вельмі нізкія пазіцыі займаюць такія каштоўнасці, як дабрыва, гуманнасць, мастацтва, адукацыя. Невыпадкова ў планах на будучыню толькі 8,3% апытаных маюць намер працягваць адукацыю ў вышэйшых навучальных установах і 3,5% — у тэхнікумах.

І хаця мы не гаворым аб разбурэнні каштоўнаснай сістэмы моладзі ўвогуле, дэфармацыя ў сферы сэнсаў, маральнасці мае месца.

Перш за ўсё моладзь, якая праходзіць тэрміновую службу, характарызуецца нізкім агульнаадукацыйным і культурным узроўнем. Толькі каля 3% маладых людзей маюць вышэйшую альбо няскончаную вышэйшую адукацыю, у той час як доля ваеннаслужачых з няпоўнай сярэдняй адукацыяй павялічылася з 10% у 80-я гады амаль да 30% у цяперашні час.

Вялікая доля і тых, хто знаходзіцца па-за культурай, кніг не чытае, тэатры і музеі не наведвае, па тэлебачанні глядзіць, у лепшым выпадку, спартыўныя і музычныя перадачы. Каля 40%, гаворачы аб любімых кнігах, з цяжкасцю ўспамінаюць адзін-два творы са школьнай праграмы. Дамінуючая арыентацыя на аўдыёвізуальныя

крыніцы атрымання інфармацыі (62%) прыводзіць да таго, што 49% маладых людзей ніколі не наведвалі тэатраў, 37% не былі на выставах і ў музеях, 17% — на эстрадных канцэртах, 12% — увогуле не чыталі кніг.

У гэтай сувязі характэрны адказ на пытанне: “Які рэпертуар кінатэатраў і тэлеканалаў найбольш цікавы для Вас?” Першае месца займае баявік з перастрэлкамі і бойкамі (78%), другое — лёгкая камедыя (73%), трэцяе — містыка, жакі (62%), чацвёртае — фантастыка (60%), пятае — дэтэктыў (57%), шостае і сёмае, адпаведна — эротыка (54%) і прыгодніцкі фільм на гістарычным матэрыяле (53%), восьмае — меладрама аб каханні (27%). Толькі дзевятае месца займаюць ваенна-патрыятычныя фільмы (23%), дзесятае — фільмы аб сучасных праблемах, адзінаццатае — аб гістарычных асобах (21%), дванаццатае — аўтарскія фільмы (12%).

Так, забараніць чалавеку глядзець той альбо іншы фільм, прымусіць чытаць тую ці іншую кнігу немагчыма. І тым не менш сёння можна казаць аб неабходнасці прыняцця адэкватных мер па прыпыненні патоку нізкапробнай прадукцыі, якая прапагандуе гвалт, жорсткасць, бяздушнасць.

Вось якім відам вольнага часу аддаецца перавага сучаснай моладдзю.

1. Музыка (71% слухаюць рэгулярна і 18% калі-нікалі).

2. Наведванне дыскатэк (65% рэгулярна і 21% калі-нікалі).

3. Тэлебачанне і відэапрадукцыя (62% і 23%).

Усе астатнія віды вольнага часу не карыстаюцца папулярнасцю: рэгулярна чытаюць творы літаратуры толькі 21%, наведваюць эстрадныя канцэрты 10%, кінатэатры — 9%, тэатры, выставы і музеі — толькі 2%.

Ці ёсць сувязь паміж узроўнем духоўнай культуры, арыентацыяй на пэўныя віды культурнай дзейнасці ў вольны час і ўзорамі негатыўных паводзін? На наш погляд,

ёсць. Культурная неразвітасць звужае дыяпазон духоўных інтарэсаў, што вядзе да канцэнтрацыі ўвагі на адным якім-небудзь відзе дзейнасці. Фарміруюцца прамалінейныя некрытычныя адносіны да свайго захаплення (напрыклад, да рок-музыкі), якое з часам становіцца заменай духоўнаму жыццю, свайго роду наркотыкам. Культурная абмежаванасць суправаджаецца, як правіла, нецярпімасцю да любога іншадумства, агрэсіўнымі адносінамі да ўсяго, што выходзіць за межы асабістых уяўленняў. Яшчэ ў 1989 годзе былі апублікаваны вынікі даследаванняў, праведзеных праблемнай лабараторыяй сацыялагічных даследаванняў БДУ “Маладзёжная субкультура: нормы і сістэма каштоўнасцей”. Да сілы як спосабу вырашэння ўсіх канфліктаў апелююць 1,3% студэнтаў, 2,9% навучэнцаў тэхнікумаў, 5% школьнікаў і 9,2% навучэнцаў ПТВ.

Многа гэта ці мала? У нашым даследаванні ў сістэме каштоўнасцей фізічная сіла займае невысокае, толькі 12-е рангавае месца (але трэба ўлічваць, што яна важная для 44% маладых людзей). Разам з тым у арміі праблема культуры ўзаемаадносін і сілы як спосабу вырашэння канфліктаў больш чым актуальная.

На пытанне: “У якой ступені Вы задаволены культурай узаемаадносін у вайсковых калектывах?” — толькі 38% адказалі, што задаволены, 20% лічаць, што ўзаемаадносіны ў арміі павінны быць больш справядлівымі, 21% заявілі, што ўяўленне супала з рэчаіснасцю, а 27% — чакалі горшага. Больш за 50% заявілі, што сустракаліся з нестатутнымі ўзаемаадносінамі ў той ці іншай форме.

Якія ж вывады можна зрабіць з даследавання?

Найбольш важны метадалагічны вывад: для моладзі ў цэлым не з’яўляецца характэрным разбурэнне каштоўнасцей сістэмы ў сферы сэнсаў. Моладзь застаецца носьбітам вечных каштоўнасцей, якімі з’яўляюцца сям’я, сяброўства, гонар, годнасць.

Разам з тым працэс духоўнай трансфармацыі грамадства значна змяніў сітуацыю ў сферы духоўнай культуры,

маральнага выхавання ў армейскіх умовах. Неабходна ўлічваць, што з канца 80-х гадоў у культуры пераважаюць негатыўныя, амаральныя, дысгарманічныя тэндэнцыі:

— маюць месца змены ідэалагічнага манізму і рэгламентацыі ў мастацтве рыначна-эканамічным плюралізмам, нас захліснула хваля “нізкага мастацтва”;

— адбываецца агульная экспансія масавай культуры, ідзе выгнанне айчыннага масавага мастацтва заходнім;

— набіраюць сілу забаўляльныя і дэгуманізуючыя тэндэнцыі ў змесце мастацтва.

Адбываецца змена галоўных персанажаў і герояў мастацтва. Будучы хам, якога прадказваў у пачатку XX стагоддзя Д.Меражкоўскі, у многім стаў героем нашага часу (злачынец, рэкецір, люмпен, наркаман і інш.).

Агульная дысфункцыянальнасць становіцца характэрнай для мастацтва, якое дзейнічае больш як сродак дэмаралізацыі, адчужэння, дэсацыялізацыі людзей, неўратызуе і стымулюе агрэсіўныя імпульсы, псіхapatызуе грамадскую свядомасць.

Усё гэта не магло не адбіцца на каштоўнасных, сацыяльна-культурных арыентацыях людзей, перш за ўсё моладзі.

Такім чынам, сучасным Узброеным Сілам Рэспублікі Беларусь вельмі важна абнаўленне зместу і формаў працы ў сферы культуры, маральнага выхавання.

Галоўныя перашкоды для гэтага:

— неразуменне сутнасці працэсаў, якія адбываюцца ў духоўнай сферы грамадства;

— пануючы тэхнакратычны падыход у разнастайных сферах дзейнасці, у тым ліку ў ваенным будаўніцтве;

— недаацэнка выхавання, ролі культурнай дзейнасці ў вольны час.

Якія ж галоўныя шляхі вырашэння адпаведных праблем?

Перш за ўсё — гуманізацыя ваеннай адукацыі, павышэнне псіхалага-педагагічнай культуры ваенных кадраў.

Па-другое, аднаўленне зместу і формаў культурнай дзейнасці ў вольны час, тэхнічнае перааснашчэнне сродкаў духоўна-маральнага выхавання.

Рэалізацыя гэтых задач ужо ў бліжэйшы час зможа значна павысіць эфектыўнасць выхаваўчай працы, унесці вялікі ўклад у паляпшэнне духоўна-маральнага выхавання ваеннаслужачых.

Кажухоўская Л.С.,
аспірантка кафедры
сацыялогіі і культуразнаўства

БАЗАВЫЯ СІМВАЛЫ МАСТАЦКАЙ КАРЦІНЫ СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ

Не новым, але бясспрэчным з'яўляецца сцвярджэнне, што магчымасць развіцця ў галіне духоўнай культуры ў значнай ступені залежыць ад асваення, выкарыстання вопыту мінулага, апоры на традыцыю. Незалежна ад палітычнага, эканамічнага становішча для кожнага народа роздум пра лёс і сутнасць культуры, пра спадчыну, дадзеную нам продкамі, служыць той жыватворнай крыніцай, якая забяспечвае духоўнае развіццё і шмат у чым праграміруе лёс нацыі.

Змястоўна значны лад усялякай культуры мае схільнасць да крышталізацыі абагуленай вобразнасці і сімволікі, здольнай выявіць яе памкненні, сутнасць і дух, падкрэсліць яе унікальнасць. У сімвале, як у магічным крышталі, высвечваюцца асаблівасці нацыянальнай мадэлі бачання свету, спецыфічныя асаблівасці духоўнага генатыпу.

Акрэсліваючы той ці іншы сімвал, трэба адказаць на цэлы шэраг пытанняў. Як часта гэты сімвал прысутнічае ў мастацкай літаратуры і фальклору? Як ён функцыяніруе ў дыяхроніцы? Якое дачыненне ён мае да сакральнай